

holds' Allocation). The material prosperity experienced in these communities is analysed by combining aspects related to material life and the changes that occurred in the household system with their social and economic consequences. Finally, we are given a quantitative and descriptive analysis of the products that were in circulation in these internal markets faced with an increase in supply and demand and a rise in the living standards of the population. From a reader's point of view, I am grateful for the conclusions found at the end of each chapter. As an account of the invaluable ideas displayed in these conclusions would greatly add to the length of this review, a few final considerations will suffice. The title of the final conclusion, 'The slow but safe path to a market economy', is very thought-provoking as it conveys the idea that this slow path could manifest itself in several different ways in the pluralized Europe of the eighteenth century. It is obvious that there is still a great deal of work to be done on pre-industrial Norway, and further types of analyses ought to be conducted to demonstrate whether the economic and structural changes really did lead to an industrialization in the modern sense. What is certain is that in the early nineteenth-century, Norway emerged in a climate of new economic developments caused by the integration of internal markets, a rise in the availability of commercial products (it is worth noting here the increase in colonial products), and an increase in exports. However, the technological transformations found in other regions did not occur in Norway. By way of conclusion, this is an outstanding piece of work that challenges radical preconceptions and praises the beautiful disparities found in European economic history.

Ana Crespo Solana

Immanuel Kant, *Himlens allmänna naturhistoria och teori eller Essä om beskaftenbeten av och det mekaniska ursprunget till hela världsalldet, avhandlade enligt Newtonska grundsatser* (Möklinta: Gidlunds förlag, 2013). 160 s.

Det finns två ting, skriver Immanuel Kant i *Kritik der praktischen Vernunft* (1788), som fyller tänkandet med allt större beundran och bävan ju mer man tänker på det: "den stjärnbeströdda himlen ovanför oss och den moraliska lagen inom oss". Den transcendentale idealisten Kant har ju blivit mest känd för sin kritiska filosofi, pliktetiken, det kategoriska imperativet, tinget i sig, syntetiska satser a priori och andra idéer inom moralfilosofin och kunskapsteorin som sedan 1700-talet har format den moderna filosofin. Mindre känt för många är kanske att han också givit viktiga bidrag till astronomin, kosmologin och faktiskt också astrobiologin. Hans filosofiska verk har under senare år kommit i förträffliga svenska översättningar, men däremot har hans huvudverk inom astronomin aldrig tidigare översatts till svenska. Nu har även den äntligen kommit i översättning av astronomen Gunnar Welin, utgiven på Gidlunds förlag.

Den unge Kant gav år 1755 ut verket *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* där han framlade en rad idéer som ännu utmärker den moderna kosmologin: Vintergatan är en skiva av stjärnor sedd inifrån, de nebulösa töckenstjärnorna är i själva verket liknande stjärnsystem, och att planeterna formas i ett stoffmoln kring stjärnorna. Existensen av en mångfald av världar med rationella varelser antog han dessutom som mycket sannolik. Hans astronomiska insats har ofta kopplats till hans nebularhypotes, en teori som han fått dela med Pierre Simon de Laplace och går under namnet "Kant-Laplaces nebularhypotes", även om Emanuel Swedenborg redan drygt två årtionden tidigare hade framfört en liknande teori för solsystemets uppkomst ur ett moln av materia. Vad Kant gör är att han på ett tydligt

sätt utgår från den newtonska fysikens lagar. Materien är bunden vid nödvändiga lagar instiftade av en allvis Gud. Ur ett kaos av urstoff framspringer något vackert och ordnat, allt enligt fullkomlighetens plan. Genom att se solsystemet inte som något statiskt utan som en kontinuerlig process utifrån fysiska lagar, och universum som fylld av andra stjärnsystem, öppnade Kant samtidigt upp oanade horisonter för astronomin. Som han själv skriver om sitt verk: "Utifrån ett ringa antagande har jag vågat mig på en farlig resa, och jag kan redan se gränsbergen till nya länder. De som har mod nog att fortsätta undersökningen kommer att bestiga dessa berg och ha glädjen att få ge dem sina namn." (s. 15)

I första delen sammanfattar Kant den newtonska naturfilosofin, och i andra delen utvecklar han sina teorier om världsaltets struktur som ett resultat av endast mekaniska lagar, varvid han behandlar sådant som planeternas täthet och massa, planetbanornas excentricitet, månarnas ursprung, planeternas axelrörelser, Saturnus ringar och skapelsens oändlighet. Men vad som kanske kan förvåna är att denne filosof, som har en bild av sig att vara en sansad, kritisk tänkare, i tredje delen av samma verk framförde fantastiska spekulationer om utomjordiskt intelligent liv. Han skriver att intelligensen hos utomjordingarna blir alltmer förträfflig och fullkomlig i proportion till distansen mellan boningsorten och deras sol. Merkurianer och venusianer är enligt Kant alltså mindre intelligenta än jordbor som bor precis i mitten av solsystemet. Jovianer och saturnianer är däremot högre stående varelser än vi. Kant skriver: "Vilken förundransvärd anblick! Åt ena hållet såg vi tänkande skapelser, hos vilka en grönländare eller hottentott vore en Newton, och åt andra hållet andra, som skulle förundras över honom som en apa." (s. 139) Man kan ju förstås undra hur Kant kunde uttala sig om inuiter och khoikhoi, han som aldrig lämnade sitt Königsberg i Ostpreussen. Dock ser jag hans tanke om intel-

ligensen och den mänskliga kroppsfunctionen som ett resultat av deras uppkomst och lokalisering i solsystemet som ett intressant uppslag i astrobiologins historia, det vill säga hur denna planetära hemvist och hur människans kroppsfunctioner inverkar på tänkandet och tankeförmågan.

Det är med andra ord en underhållande läsning, som ger inblickar i 1700-talets astronomiska teorier och astrobiologiska föreställningar, förutom att bredda bilden av den kritiske filosofen från Königsberg. Inledningens knapphändiga fem sidor lämnar väl en del att önska vad gäller att sätta verket i sitt vetenskapshistoriska sammanhang och kommentardelen lyckas heller inte riktigt fullständigt förklara och göra verket rättvisa i all sin historiska komplexitet. Det viktigaste är ändå att Kants astronomiska verk nu finns i en lättillgänglig svensk utgåva, vilket bara så är en stor och förtjänstfull insats som bör rättmätigt värdesättas. Genom läsningen av Kants betraktelser ser man 1700-talets stjärnhimmel. "Faktum är", skriver Kant, "att när man fyllt sitt sinne med sådana betraktelser, och de som gjorts tidigare, så ger anblicken av en stjärnbestrodd himmel en klar natt ett slags förnöjelse som bara ädla själar känner." (s. 148)

David Dunér

Michail Jurjevitj Ljustrov, *Vojna i kultura: russko-sjvedskije literaturnyje paralleli epochi Severnoj vojny* (Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 2012). 332 s.

Det stora nordiska krigets händelser måste ha tett sig svårhanterliga för tidens människor. Flera avhandlingar de senaste åren, som av Andreas Hellerstedt (se recension i *Sjuttonbunderatal* 2010, s. 193–197), Kristiina Savin och Anna Nilsson (recension i *Sjuttonbunderatal* 2012, s. 156–157), har behandlat ödets nyck-